

MEA CULPA?

Ti itt

Kötte hiszem, hogy válaszra méltattam volna Vaszilij Sevcovot, aki azzal a kemény váddal illetett, hogy tudatosan obskúrus, irodalmi köpönyegforgató és metafizikailag beszámíthatatlan vagyok. Szerinte ugyanis legutóbbi két regényemben, *A jégben* és a *Bro útjában* nincs semmilyen komoly világnézet, nem fejttem ki, hogy mit gondolok az emberről és annak természetéről, „titkolom, mennyire veszem komolyan a dolgot”, egész egyszerűen egyfajta ravasz és modoros játékot játszom, valamint álszent módon kitérek a válasz elől arra a kérdésre, hogy „mi is rejlik a maszk mögött”. Ilyeneket és hasonlókat vágott a fejemhez.

Sevcov azonban ebben a cikkben akarva-akaratlanul is rátapintott egy olyan témára, amely nagyon fontossá vált számomra az utóbbi időben – hogyan is értelmezik a szépirodalmi szövegeket az irodalmárok. Huszonöt éves irodalmi pályafutásom alatt sok képviselőjével találkoztam ennek a meghökkentő, sok szempontból furcsa szakmának. Hogyan is definiáljuk a filológus fogalmát? Szó szerint ez annyit tesz, hogy „szószerető”. A bölcsészeknek muszáj szeretniük a szavakat, az azokból felépülő szöveget, mivel ezért, és csakis ezért fizetik őket az egyetemeken, ahol a szavak szeretetére tanítják a fiatal bölcsészpalántákat.

Bűnös módon én magam is óriási élvezetet lelek abban, hogy a szavakból mondatokat, a mondatokból pedig regényeket szerkesztek. Pusztán annyi különböztet meg bennünket, hogy a bölcsészekkel és a kritikusokkal szemben én szerzőként az alkotási folyamaton belül vagyok, míg ők azon kívül helyezkednek el. A szavakat teremteni szeretem, nem értékelni és latolgatni valami láthatatlan bölcsésztenyérben. Pont ez a lényeg. A bölcsészek kívülről nézik a regényt, mint egy tárgyat. A szerző sajnos nem képes teljes mértékben elhatárolódni a regényétől. Szerepénél fogva eleve nem válhat önmaga olvasójává. Ezért értékeli olyan nagyra sok író a kritikusok véleményét, titokban azt remélve, hogy a professzionális szövegértelmezők értő szemmel észreveszik azt, ami a szerző szeme elől rejtve marad, és amikor észreveszik, eltátják a szájukat és csettintenek a nyelvükkel: „Hát, öregfiú, itt és itt te azt gondold, hogy ezt meg ezt mondod, de ni-ni, amott meg ez s ez derül ki belőle! Úgyhogy, öregfiú, te egy nagyon is jó író vagy!”

Innen eredeztethető az írók sokszor beteges reakciója a kritikára. Eszünkbe juthat Lev Tolsztoj, aki a kritikusokat a konyha körül sündörgő házörző kutyaéhoz hasonlította, vagy Viktor Jerofejev mondata, miszerint a „kritikusoknak a lakájszobában a helyük”. Avagy Viktor Pelevinre is gondolhatunk, aki egyik regényében leírta, hogyan fullad bele az egyik kortárs irodalomkritikus a falusi nyaralója budijába, egy másikban pedig részletezte, hogyan mászik végig csótány képében egy irodalmi folyóirat egyik lapján.

Szerintem ez a beteges elképzelés onnan ered, hogy bizonyos érzékeny lelkű írók valamilyen homályos megfontolás alapján azt hiszik, hogy a kritikusoknak van egy bizonyos harmadik szemük, amellyel arcátlanul észreveszik a regényszövegben azt is, ami az egyszerű földi halandók számára észrevehetetlen. Az írók ingerlékenysége csak fokozza a bölcsészek és kritikusok ama hitét, hogy igenis rendelkeznek ezzel a harmadik szemmel, és hogy meglátják vele azt, ami rejtve marad az írók és a laikus olvasók szeme elől.

Semmiképpen nem bocsátkoznék kétes értékű általánosításokba, nem különíteném el szigorúan a háromszemű látnokok csoportját a kifinomult irodalomkedvelőktől. Csupán a következőt kérdezném meg: a bölcsészeknek is megvan ez a bizonyos harmadik szemük? Szerintem nincs. Sőt, még a második szemük sincs meg, amely a rendes, a „szókedvelői” stáusszal nem terhelt olvasóknak megvan. A professzionális bölcsészek problémája az, és csakis az, hogy egy adott könyvet mindig a korábban olvasott több tucat, több száz könyvhöz hasonlítanak. Más módjuk nincs az irodalom értékelésére. Ezért vélem úgy, hogy nekik csak egyetlen, méghozzá szigorúan irodalmi szemük van, amely csak a szövegek összehasonlítására alkalmas. A második szemüket, amellyel az életre tekintenek, az irodalmárok többségénél zavaros szöveghártya nőtte be, amelynek a vastagságát az elolvasott könyvek száma határozza meg. A fejük csordultig tele van könyvekkel. Az életet csak a szövegen keresztül látják. És erre még büszkék is. Mivel mindig teleeszik és megmérgezik magukat irodalommal, az életet úgy fogják fel, mint egy szöveget, mint egy mellékletet a szöveghez. A világon minden szöveg – mondta Wittgenstein, és ezt a maximát a hatvanas évek végén a francia filozófusok felkapták. Kérdem én: a félelemérzet is szöveg? A szerelem is szöveg? A derekamba nyilalló fájdalom is szöveg? A bölcsészek többsége számára igen. „A szavak elfedik a tárgyakat! – mondja

bármelyik bölcsezt, aki ismeri Foucault vagy Deleuze nevét. – A fa helyett a fa formáját, a kő helyett a kő formáját látjátok.”

De nem minden ember olyan a földön, hogy a kő helyett csak annak formáját látja. A gyerekek vagy az idősek csak a követ látják. Vagy egyszerűen a nem túl művelt emberek, például a parasztok. Megboldogult nagyapám, aki erdész volt, csak három osztályt végzett, és a déli napsütésben ő csak a felhevült követ látta, ezt elhihetik nekem. Nagyapámnak élete kilencven éve alatt összesen három kedvenc könyve volt: Gogoltól a *Tarasz Bulba*, az *Egy vadász feljegyzései* Turgenyevtől és Mamin-Szibirjak könyve, az *Egy tél a Sztugyonaja folyón*. Biztosra veszem, hogy ezeken kívül más szépirodalmi műveket nem ismert. De nagyapa rég meghalt, a bölcészettudomány viszont él és virul.

Vaszilij Sevcov két legutóbbi regényemet tárgyalva Igor Pavlovics Szmirnovot, az én öreg barátomat, a híres dél-németországi szlavistát idézi, aki szintén írt a *Bro útjáról*. A paradox filológiai feladványokat kedvelő Szmirnov professzor elismeri, hogy a regény meglehetősen unalmas, ugyanakkor „meghökkenítő” felfedezést tesz: a *Bro útja* valójában az irodalomtól váratlan dolgokat váró közízlés pofon ütése. A szövege informatív, mivel tulajdonképpen magának az informatív jellegnek a tagadása. Vagyis transzinformatív. Felidézi a középkori másolók munkáit, akik idegen szövegeket másoltak, és azokat ugyan kicsit átdolgozták, de nem helyettesítették más szövegekkel. És ahogyan a *Regény* című művem megsemmisítette a műfajt, amelyet a mű címe jelöl, a *Bro útja* is folytatja az előzőekben megkezdett folyamatot abban, hogy gyilkos paródiáját nyújtja magának az irodalmiságnak, amely a népművészeti ősforrásokra támaszkodik, Jakobson megállapítása szerint elsősorban a gondolatritmusra. Vagyis, fogalmazom át én, az önreprodukcióra (a fikcionalitásra, amelynek nincs a referenciális közegben elég alapja önmaga folytatásához), az automimézisre (amely tartalmazza a szövegen kívüli világ utánzását, lévén a reprodukálhatóság sajátos esete, mivel utóbbinak nincs arról tudomása, ami nem veti alá magát neki): „Még bennem él a perc varázsa...” – „Megint feltűntél...”.* „A *Bro útja* a fogyasztói társadalom kigúnyolása, amely mindennap kénytelen megvenni azt, amit előző nap már megvett. Szorokin rámutat a kitaláció utáni örökös irodalmi hajszá hiábavalóságára.”

Voilà! Tessék, uraim, hát ilyen ez az „unalmas” regény...

Drága Igor Pavlovics, hajts fel egy kis vodkát, menj el egy német fürdőbe, gőzöld ki magad, menj ki a tekepályára, dobálgasd kicsit a golyókat, tisztítsd ki a fejed. Feledkezz meg, haver, csak egy fél órácskára Jakobsonról, Lévi-Straussról, a dekonstrukcióról, a transzinformativitásról meg a nyugati szlavisták számára oly mágikusan csengő „karneválról”. Hidd el, nem azért ültem le megírni a kozmikus jeget megtaláló és megérintő, majd nem-emberként újjászülető Szása Sznyegirjov életrajzát, hogy aztán „unalmasan” és „szükszavúan” kigúnyoljam a fogyasztói társadalmat. Hogy képzeled el amúgy az ilyen folyamatot? Felkelek valamikor reggel, lezuhanyozom, megsétáltatom a kutyát, teázom, leülök az asztalhoz, és azt mondom magamban: „Vologya bátyó, légy oly kedves, és írdjál ma minél uncsibban és minél kevésbé informatívan, hogy azok a rusnya olvasók, ha megveszik a könyvet, csalódásukban toporzékoljanak!” Hát ne haragudj, még nem vagyok eléggé züllött az ilyen kísérletekhez. Én, kedves Igor Pavlovics, egyelőre magamnak írok, nem a fogyasztói társadalomnak. Igen, annak idején a *Regény*ben két stílust ütköztettem, mint két szörnyszülöttet, hogy felfalják egymást, és létrejön az a bizonyos pusztító és nyelvet megtisztító energia, amely nekem hihetetlen örömet szerzett. De az efféle kísérletek a nyolcvanas évek közepén izgattak. *A jég* és a *Bro útja* teljesen máshogy épülnek fel. Nem érdemes óvszerként felhúzni őket a *Regény* kettős szerkezetére és az erről szóló réges-régi fejtegetésekre. Igor Pavlovics, gondolj bele józanul, nézd a szavakat és a dolgokat a szokásos bölcsezt szemellenző nélkül: a *Regény* húsz évvel ezelőtt íródott, azóta sok irodalmi és nem irodalmi valódi víz lefolyt, megváltozott maga a szerző is, megváltoztak vagy mutálódtak az irodalmi és életbeli vonzalmai.

A szerzők, Igor Pavlovics, általában változnak, ahogy halad az idő, és egyáltalán nem arról írnak, mint amiről húsz évvel korábban. Más Gogol jelenik meg *Az orrban* és *A köpönyegben*, és ezt a Gogolt Nabokov imádja, és más Gogol a *Tarasz Bulbában*, és ezt a Gogolt

* Alekszandr Puskin: *A.P. Kernhez*. Galgóczy Árpád fordítása.

boldogult nagyapám szerette nagyon. És az, hogy Nabokov, a szigorú esztéta, aki élvezettel ízlelgette *A köpönyeg* borongós és kísérteties világát, képtelen volt felfogni a *Tarasz Bulba* poétikáját, és kudarcnak vélte ezt a Gogol-elbeszélést – az az ő személyes problémája. És nem több. Ugyanis az a könnytenger, amelyet az egyszerű olvasók milliói Tarasz kivégzési jelenete fölött ontottak, abszolút mértékben képes aláásni hullámaival a nabokovi góg márványszikláját.

A *Bro útja* mindösszesen egy ember életrajza. És minden életrajz törvénytörően unalmas. Az egyhangúságot csak fokozza a hős pszichoszomatikus mutációja azt követően, amikor a szíve felébred. A Szása Sznyegirjovból Bróvá átalakult hős elkezd az emberek világát kívülállóként és szigorúan funkcionálisan látni. Az emberek számára csupán eleven gépek, akik csak a fajfenntartás céljából léteznek. A hős újjászületésével párhuzamosan mutálódik és csökevényesedik az őt körülvevő világ leírásának nyelve. A szerző irodalmi feladata jelen esetben abban állt, hogy a hős fizikai állapotához gördülékenyen mutálódó nyelvi mezőt és adekvát időt teremtsen. A szerzőnek más feladata itt nem volt.

Így hát, szlavista urak, dörzsöljétek meg azt az egyetlen szemeteket. Elég már abból, hogy az élő írókat valamiféle rózsaszínes lekvárrétegen keresztül nézitek, amelyet Derrida

és Deleuze főzött a 68-as álforradalom pislákoló parazsán. Elég már abból, hogy vádakat akasztotok a nyakunkba, mert ezeket a ti gőgötök, önhittségetek és szellemi restségetek szülte. Elég már abból, hogy idézetek mögé bújtok. Elég már abból, hogy tojásfejek állandóan valami süket dumát nyomatnak. Elég már abból, hogy púpos hátú csokinyuszikat gyártotok skizoanalízisből és dekonstrukcióból. Az irodalom élő dolog, egy szabad és erős sodrású folyó. És ez a folyó folyik. Hol így folyik, hol úgy. Ti csak figyeljétek, hogyan folyik. De ne a nyírt pázsítú nyugalmas egyetemi kampusz partjairól, ne pí-szi nudista hallgatók társaságában, és ne is dohos egyetemi könyvtárakból. Gázoljatok bele ebbe a folyóba, éreztek a testetekkel, a bőrötökön, váljatok a részévé. Öblítsétek ki vízében fáradt agyatokból a nyomasztó szimulákrumokat és transzgressziókat. És akkor talán Tarasz kivégzési jelenete is őszinte könnyeket fog előcsalni belőletek, és sós mellékízük visszaadja valóságérzékeléseketek.

Visszatérve a *Tóposz* elektronikus lapban megjelent *A moralista útja* című cikkekre és Vaszilij Sevcov és Andrej Gorohov ezt követő levélváltására, nyíltan kijelentem: fejtegetéseik közül sok van, amely közel áll hozzám és érthető számomra, és sokkal hajlandó vagyok egyetérteni. Megjegyzéseimmel egyáltalán nem hessegetem el az ő kritikájukat, csupán kétségbe vonom legutóbbi szövegeim értékelésének bizonyos módszereit. *A jeget* továbbra is metafizikai regénynek tartom.

Nagyjából és egészében egy bizonyos téma, egyetlen végzetes kérdés érdekelt egész életemben: mi az erőszak, és miért nem hajlandóak az emberek lemondani róla. Ez a kérdés, mint kiderült, nemcsak engem kínoz, hanem sok olvasót is, lévén, hogy én egyáltalán nem igyekeztem, igaz, nem is tudtam választ adni rá a regényeimben, elbeszéléseimben és színműveimben, csupán többféleképpen fogalmaztam meg, csupán különböző állványokra tettem fel és különböző látószögben helyeztem el ezt a vészjósló fekete kockát.

Van azonban még valami más is, amit nem értek. Miért várja Sevcov, Gorohov és a többi orosz irodalomévó továbbra is és olyan kitartóan a szépirodalmi szövegtől azt, hogy valamit deklaráljon? Szerintem a szépirodalom nem más, mint kísérlet egy adott témáról való párbeszédre. Még egyszer megismétlem, hogy *A jég* és a *Bro útja* olyan regények, amelyek egy sor kérdést vetnek fel. De csak felvetik a kérdéseket, nem mennek tovább. Elég sok ilyen kérdés van az egész „jeges” történetben, és majdnem mindegyik valamilyen makacs antropológiai mellékízzel rendelkezik. *A jég*, a *Bro útja* és a trilógiát befejező *23000*, amin jelenleg is dolgozom, egyáltalán nem adnak teret a szerző által kiesztelt, az olvasó kigúnyolását célul kitűző „ravasz” és „modoros” játékokra, hanem éppen kísérletet tesznek arra, hogy megbeszéljék a homo sapiens faj, a teljes emberi elszigeteltség, a Lét és az Idő, a szektások kínzóan utópikus boldogságának kérdését. A velem készült interjúkban nem is egyszer beszéltem erről. Ha Sevcov és Gorohov viccesnek szánt megjegyzésemet úgy értelmezték, hogy ezzel a komoly párbeszéd elől akarok kitérni, és *A jég*ben csak a „hideg színpadiasságot” és a „baljós anakronizmust” vették észre – az az ő bajuk.

Végző soron vannak más olvasók is.

Néhány hónappal *A jég* megjelenése után fodrászhoz mentem. A karosszékben szokás szerint behunytam a szemem, és elszenderedtem. De a fodrásznő felébredt, mert felismert, hogy én vagyok a kozmikus jégről szóló regény szerzője. Nem sokkal előtte olvas-ta el egy barátja javaslatára. Tetszett neki. „Hamar elolvastam, érdekes volt – mondta, és egyszer csak leeresztette az ollót. – Mondja, tényleg igaz, hogy ha erősen megütjük a mellkasunkat egy darab jéggel, akkor a szív megszólal a saját nyelvén?”

– Hát, tudja, még sosem próbáltam – feleltem. ■ ■ ■

2005. április 4.

Fordította Hetényi Zsuzsa